

ségének és műveinek megítélésében. De azért üdvös lenne, ha a Makkai könyve körül kitört harcból levonnánk valami tanuságot. Ha egyebet nem, azt, hogy egy költőről vallott gondolkodásmódunk ne legyen ok egymás megrágalmazására. Makkait is mármár gyanusítják: nem jó magyar (Erdélyben!), milyen püspök! stb. Aki Adyban a költőt méltányolja s részvétellel megbocsát az embernek: ezért ne legyen «hazaáruló», aminthogy ne legyen «korlátolt» az sem, akinek nincs ideje vagy kedve behatolni Ady szimbolizmusainak rejtelmeibe. Mindez lehet épolymagánygyünk, mint más költőkről való véleményünk, mert nemzeti sorsunk elvégre is nem Ady értelmezésén vagy méltatásán fordul meg. Ady végleges értékelését pedig bízunk arra az irodalomtörténetre, mely, úgy látszik, a költővel együtt alszik a «jövendő áldott, virágos méhében».

Hartmann János.

G. Papini: Élő halott. (Athenaeum.)
H. G. Wells: A halhatatlan tűz. (Franklin.) Papini ma a Krisztus-könyv írója és a Krisztus-könyv kelti fel az érdeklődést egyéb régebbi munkái iránt. Jelenje hívja életre a multját. A hírnévnek visszaható ereje van, érdekessé teszi az úttörést az első, szűkebb sikereket, az elfelejtett eszményeket, a feladott célokat. A feltámadt mult pedig hálából magyarázza, megvilágosítja a mai műveket, amiket önmagukban talán félreérténénk.

1912-ben jelent meg Papini intellektuális önéletrajza: Un nomo finito. Egy összeroppanó intellektus és egy ürességbe foszló élet tragédiájáról számolt be benne nyers, önmagát ostorozni, másokat döbbsenteni akaró hangon. Mohón tárta fel lelkét, melyet megtépáztak a szörnyű ellenmondások és meggyötört a kielégülési nem tudógóg. Könyveken nevelődött, betűkből táplálkozott és mégis megvetette a tradíciókat, melyeknek mindent köszönhetett. Mindentudásra, mindenhatóságra tört az emberek javáért, akiket lenézett, megvetett és keserűen gyűlölt. Eszmékért lelkesedett és hiányzott belőle minden tisztelet önmaga eszméivel szemben; csak bábjai voltak ezek féktelen nagyravágyásának. Meg nem ért gondolatok mómora, emberiség, világmegváltási tervek láza fűtötték, és soha a legkisebb tennivalóval sem volt tisztában. Végén, annyi bukás után, kiábrándult mindenből,

könyvekből, gondolatokból és legfőképpen saját magából. Becsméri önmagát, görcsösen áhítozva a megigazulásra. A tudás áhítozottságát perverz önkínzás váltotta fel és mégsem születik számára megnyugvás. Nehéz alázattal válni, mert nehéz leküzdeni a megalázkodás gögjét. Üressé válás, reménytelen lázadás, toporzékoló tehetlenség — íme e betegség.

(A genialitás örök tragédiája — mondja rá a jámbor olvasó és a szellemes esztéta.)

Körülbelül egy évtizedre e vallomás után megszületik a Krisztus-könyv. Gyógyulás? Nem, a betegség egy újabb, súlyosabb fázisa. A kiégett élményekhez most a legszentebb sorakozik; ő, milyen idegzsongító a vallásos játék! Milyen jó elmerülni az evangéliumi ígék langyos fürdőjében, hűsölni Krisztus árnyékában! Változott az inger, de a lélek a régi marad. Ideges hatalomvágyból sem ad fel semmit. Fölébe kerül a legnagyobbnak, kényére gyúrja a változhatatlant, díszíti, stilizálja az egyszerűt, irodalommal alakítja a Bibliát. Barátságát ölt, de csak a költői hatás kedvéért. Nem őszinte, mint ahogy nem volt az soha, teljes sárba-merülésekor sem. Ő a nagy ember, az emberfeletti ember, aki most a vallásossághoz jutott el szeszélyes lelki vándorútján. Holnap más dogmákért fog lelkesedni és lenézni azokat, akik hittek mai énjének. Vagy újra szenvedni fog és tüzet okádni önmagára, mindenkire.

(A genie kiváltságos lény. Nem ő hódol, de neki hódolnak az elvek. Nem kötik dogmák; korlátlan és határtalan. A kereső nyugtalanság a legszebb benne, mert ez az élet teljessége. Szünet és alkot — mondják most már áhítattal a fentebbi jámborok és kellemserek.)

*

Az irodalomban nemcsak szenvedő lángelmék vannak, hanem többé-kevésbé megelégedett gyakorlati emberek is. Apró irodalmi örömeiket szeresnek, nem szídnak senkit, legkevésbé önmagukat. Nincsenek tragikus tépelődéseik, nincsen megrázó bukásuk. Szórákoztatják, nem fárasztják az olvasóikat.

A gyakorlati ember nyugodtan irdogálja regényeit, midőn egyszerre nyugtalanító dolgok történnek vele. Fejlődni kezd, kifejlődni; egyre komolyabb, nagyobb, szentebb céljai vannak. Érti elhivatottságát.

A gyakorlati ember sokat tanult, a tudás egyetemét magáévá tette, mint ahogy az egy autodidaktához illik. De most már nemcsak tud, hanem lát is. Élesen lát; az események bonyolult szövevényéből könnyedén bogozza ki az indítóokokat, a cselekedetek rúgóit egy-kettőre felfedezi, magyaráz, jósol. Szeme előtt a világ folyásának nincs titka. A gyakorlati ember történetet ír.

A gyakorlati embernek szíve is van. Átérti a sok igazságtalanságot, bajt, nyomort és szenved. Humanitással, emberszeretettel, melegséggel telik el és segíteni akar az embereken. Vigasztalja őket, beszél, sokat beszél. A gyakorlati ember prédikál.

És miután idáig eljutott, a gyakorlati ember elkerülhetetlenül filozófál is. Már regényei keretét is széttöri, hogy a lét alapvető kérdéseiről elmondhassa véleményét. A világban lévő rosszról elmélkedik és jóakarattal megvédi Istent. A lélek halhatatlansága is izgatja, pedig ez már metafizika. Sőt kis híja, hogy vallást nem alapít: az egyetemes szolidaritás vallását. Át-szellemül és hirdeti az összeolvadt emberiséget. A gyakorlati ember próféta-vá nőtt.

Ez H. G. Wells csodálatos élete. Az Időgéptől a Halhatatlan tűzig. A bonhomme-ból prudhomme lett.

Halász Gábor.

Maderspach Viktor: Menekülésem Erdélyből. Budapest, 1927. Stádium. Maderspach Viktor könyve, amely a «Magarság»-ban megjelent cikksorozatának összefoglalása, nem regény, még csak nem is emlékirat, amelyben a szerző érzelmei is kifejeződnek, hanem «kortörténeti dokumentum», vagy mondjuk: a nagyközönség számára magyarázatokkal ellátott katonai jelentés. A könyv azzal kezdődik, hogy az oláh csendőrök el akarják fogni a szerzőt és azzal végződik, hogy Szőregnél átlépi a magyar határt. E két esemény között játszódik le bujdosása, kalandokkal és szenvedésekkel tarkított menekülése.

Stílusá hidegen elbeszélő. A szokásos díszítmények közül legfeljebb az élénkséget találjuk meg benne. Csak eseményeket mond el, arról hallgat, hogy ezek milyen érzéseket ébresztettek fel benne. Nem méltatja saját tettei fontosságát, nem dicsekszik, nem hősködi. A könyv szenevel: hidegen mondja el a történetét, legfeljebb a leküzdendő nehézségeket írja le.

Nem hallgatja el hibáit sem. Leírja, milyen kitartás kellett a havasokon való átkeléshez, de elmondja azt is, hogy Temesváron nem tudott ellentálni a csásbításon és — ami majdnem vesztét okozta — bement egy zenés-kávéházba, vagy hogy útja vége felé a ránehezedő álomság majdnem megsemmisítette addig elért eredményeit. De ezeken a helyeken sem szól arról, hogy az események milyen visszhangot keltettek lelkében, nem is mentegetőzik, csak ridegen megállapít.

Ezek után azt hihetné az ember, hogy a könyv minden esztétikai szépség híjával van. Pedig valami belső ritmus széppé teszi a rideg ténymegállapításoknak ezt a sorozatát. Ez a szépség ugyanaz, amit megtalálunk a katonai vezényszavak pattingó zenéjében, a hadmozdulatok céltudatos mechanizmusában, ami emberibb, eleve-nőbb megnyilvánulása a geometriai ábrák és matematikai levezetések intellektuális szépségének.

Maderspach leírja egy helyen, hogy mivel tartós cipőre volt szüksége, lesbe állt és várt egy oláh csendőrt, vagy valamilyen más jó cipős embert, kezében töltött fegyverrel. Embert akart ölni egy pár cipőért. Lehet, hogy az olvasók egy részének ez a jellemző részlet visszatetsző, de nekünk még ez is rokonszenvesebb, mint a dekadens gesztusok, vagy szerelmi epedések és önmarcangoló lélekelemzések raffinált finomkodásai.

A könyv nem regény, mégis érdekes, sőt izgalmas olvasmány és a magyar irredentának is nagy szolgálatot tesz. Különösen az ifjúság számára ajánlható, mert nevelő értéke — noha a szerzőnek aligha volt ilyen célja — sokkal nagyobb, mint a különféle rézbőrű és detektív történeteké. *Fábián István.*

Babits Mihály: Halálfiat. (Regény. Athenaeum-kiadás.) Az imént egy filozófiai könyvnek avatott tollból eredő bírálatában ezeket olvastam: A szerző alkotóerejének működésére vonatkozó gondolatok, «valljuk be, csak másodrendűek lehetnek, mikor egy kész mű mint objektum áll előttünk. Ha bírálatról vagy ismertetésről van szó, akkor egy mű lelki keletkezésének kutatásába nem bocsátkozhatunk. El kell választanunk a szerzőt a műtől és el kell felejtünk a nietzschei mondatát: hogy minden alkotásban tulajdonképpen személyes vallomással, memoárral állunk szemben». Nem tudom, helytálló-e ez